

Zárad a
könyvbemutató
Sorsba fordult.

TÖBBSZÖRÖS TÖRTÉNELEM

Losonczi Ágnes új könyvét kézbe venni, elmélyedni benne – történelmi élmény. Ami persze egyáltalán nem meglepő egy ilyen című könyvtől. Számomra azonban többszörösen is történelmi.

Először is – lehet, hogy fölismerésem banális, de nem hallgatom el – nekem föltűnt, hogy Losonczi Ágnes, a szociológia nagyasszonya ezúttal nem kimondottan tudományosan szociológiai művet, hanem inkább szociográfiát, jelesül: történelmi tárgyú szociográfiát írt – benne családi életutak, sorsok, legendáriumok ezernyi mozaikdarabjával, sok ismeretlen és máshonnan ismerős, banális és megrendítő, szánalmas és szívszorító, egészében mégis igaz, mélyen emberi és tanítanivalóan fontos történetekkel.

Másodszor azonban eszembe kell hogy jusson: Történelme van e munkálkodásnak magának, a magyar szociológia, társadalomtörténet és szociográfia utóbbi évtizedekben kifejtett erőfeszítéseinek és eredményeinek is, amelyek lassan történelminek is mondható léptékkal mérődnek ki már. S amelyeknek ez a legutóbbi, legfrissebb állomása ez a könyv, a Sorsba fordult történelem. És ez a mű megintcsak megerősít bennünket abban, hogy mennyire jelentékeny a története magának annak a folyamatnak, ahogy újra meg újra megpróbáljuk megismerni, föltárni, megérteni és elmondani történelmünket ebben vagy abban a nézetben. Hiszen a kutatás tárgyához hasonlóan helyezhetők történelmi dimenzióba a megfigyelés alanyai, folyamatai, körülményei is: Magyarán szólva: a múlt kutatásának azok az évtizedei, amelyeket a magunkéinak mondhatunk, amelyekre vissza tudunk emlékezni, azok az ötleteink, dilemmáink, olvasmányaink, kutatásaink, interjúink – és persze mindenekelőtt régi munkatársaink, a nagy személyiségek – akik közül számomra mindig kiragyogott Losonczi Ágnes.

Voltaképp akár már 1969-ben találkozhattunk volna, amikor szülőföldemre, Békés megyébe érkezett, hogy elindítsa életmódkutatását. S ha történetesen a szüleim is bekerülnek a mintájába, és én – éppen a szegedi gimnáziumba készülvén már –belekíváncsiskodom még az interjúba... Ki tudja, mit tudtam volna meg hamarabb, s mi minden alakul másképp...?

Viszont ugyanennek a kutatásnak köszönheti, hogy mint ifjú kutató megyémbe vetődött – konkrétan a szomszéd falumba, Mezőhegyesre – későbbi barátom, Vági Gábor. Ott átélt megrendülése Gábort az egyszemélyes falukutatás-szociográfia-írás új útjára vezette, és még további két évtizeden át vissza-visszahívta oda. Amikor én a falumban, Tótkomlósan gyűjtöttem a Kulákprés című könyvemhez, Gábor még mindig odajárt Mezőhegyesre – addigi ismeretségünket mégsem ott, hanem Pesten mélyítettük aztán barátsággá.

Hadd emlékeztessenek rá – eszembe jutott Losonczi Ágnes könyvének olvasása közben is –, napokon belül 15 éve lesz, hogy Vági Gábor nincs köztünk. Akár e percekben is itt ülhetne, fölszólván itt-ott talán pontosítana, vagy ezt-azt vitatna is...?

Én az ő Mezőhegyes-szociográfiájának fejezeteiben olvastam első ízben – s vele közösen interjúzva Nagykanizsán, Gyermelyen, Szomoron hallgattam – először olyat, hogy a megkérdezettek saját, közvetlen élet-előadásukban történelmet beszélnek el. Privát történelmet, mégis történelemkönyvbe illőt – ám abból persze hogy kimaradtat: Elcsatolt országrészekből való menekülést, zsidó-gettót, munkaszolgálatot, Don-kanyarbéli poklot, deportálást, haláltáborot, szovjet megszállók erőszakoskodását, sváb-kitelepítést, lakosságcserét, házból-földből-üzemből való kiűzetést, kitelepítést, „feketézők”, „szabotálók” vagy „kulákok” üldözését, koncepciós pereket, ávósok kegyetlenkedését, '56-os történeteket, megtorlásokat, és így tovább. Vagyis rettenetes huszadik századunkból épp olyasmiket, amikről most Losonczi Ágnes új könyve beszél.

És mellel: Amik körül saját szociográfiáim és regényeim forognak mind a mai napig, de most nem rólam van szó.

Hanem Losonczi Ágnesről. Aki ezekből a budapesti interjúkból a legtöbbet, a legfontosabbat akarta kihozni – és ennek érdekében lemondott számos szakmai kötelezvényről, például a keresztábragyártó kvantifikálásról. Bölcsen tette, mert ily módon még közelebb engedi olvasóit forrásanyagának lényegéhez, így teszi lehetővé, hogy annak lehető legmélyebb kútjába nézhessünk.

Egyébként bámulatos az is: Ahogy múlik az idő, mennyire megváltoznak a szociológiai művek – ha nevezhetem így őket –, mert másokéi szintén. Ifjúkoromban a legprogresszívebbek elméleti fejezetekkel, neves nyugati szerzőkre való hivatkozással és kiterjedt empirikus kutatással voltak fölverteztve – többszáz lekódolt kérdőívvel, az államszocialista hierarchiát, egyenlőtlenség-növelést, igazságtalanságot és elnyomást leleplező számos keresztábrával, a táblamagyarázatok tematikus fejezeteivel, fejezetenként pedig jónéhány érzékletes interjú-idézettel. Losonczi Ágnes nagy életmód-könyvét is olyan kutatás alapozta meg (ez a már idézett Békés megyei), amelyben a minta 2000 családra terjedt ki – a könyv függelékében pedig még vektoranalízis is szerepel, képletekkel, bennük gyök alatt szumma kezdetű jelekkel. A korabeli művek idézetei pedig: Egy kis ifjú Marx (ököfil. és Feuerbach-tézisek), több Max Weber, némi Gramsci, Merton, sok Bourdieu, meg Laczkó Miklós, Hanák Péter, Berend T. Iván.

Manapság viszont? Szülők, nagyszülők, ősök: XX. századi történelem mindenkifölött (Romsics és Ungváry Krisztián), jelen helyett múltba-gyökerezés, tematikus fejezetek helyett történelmi-időrendiek. Extenzív adatdömping helyett kicsi minta, nem kérdőív, hanem interjú, táblázatos tömegadatok helyett pedig önálló személyiségükkel föllépő adatközlők. Épp csak a nevüket kell megváltoztatni adatvédelmi okokból. De hiszen ez majdnem ugyanaz, mint amikor én kereszteltem át regényem miniszter-figuráját (egyébként a szóban már többször forgott Békés megyei kutatás személyes szorgalmazóját) Dohányos Lászlónak! Érdekesen konvergáló dolgaink ezek.

Legutóbb, ha jól emlékszem, hét éve, ünneplőkönyvének bemutatása alkalmával volt szerencsém köszönteni Losonczi Ágneset – hasonló ceremónia keretében. És így most már, ha nem haragszik, Ágnes, rákaptam erre a szerepre, úgyhogy nem szeretném abbahagyni. Sőt, továbbmegyek, konkrét könyvötlem van: Minthogy szinte minden kötete műfaji-formai tekintetben is kitaposta magának a saját – addig járatlan – útját, ezért a következő lehetne: memoár. Ha oly sok idegen életútját követően elmesélné végre a saját élettörténetét, arra mi nagyon sokan nagyon kíváncsiak lennénk, higgye el. S ha megbocsátja nekem ezt a tolakodást, szeretnék a laudátora lenni azon a könyvbemutatóján is, drága Ágnes.